

ΤΑ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΟΥΣ

Αικατερίνη Σφέτσου
Καθηγήτρια Πληροφορικής Β/Βαθμιας
Εκπ/σης, MSc στην Τεχνητή
Νοημοσύνη
sfetsou@math.aegean.gr

Αννέτα Τάντση
Καθηγήτρια Γαλλικής Γλώσσας
Β/Βαθμιας Εκπ/σης, Μεταπτυχιακό
Δίπλωμα Ειδίκευσης στη Διδακτική των
Γλωσσών
annetat@otenet.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα εφαρμοζόμενα σχολικά προγράμματα σπουδών ευνοούν και προτείνουν έναν τρόπο ανάγνωσης και άρθρωσης του λόγου που διαφέρει από αυτόν που χρησιμοποιούν οι νέες τεχνολογίες της επικοινωνίας και της πληροφορίας (ΤΠΕ). Η ανάγνωση και η επεξεργασία των κειμένων των ΤΠΕ απαιτούν: την ανάπτυξη της τεχνικής ικανότητας του μαθητή / χρήστη για την πρόσβαση σε αυτά τα κείμενα, την εξοικείωση του με την άρθρωση της πληροφορίας και την ανάπτυξη της ικανότητας ανάγνωσης τους μέσα από τον καινούργιο τεχνολογικό γραμματισμό. Παρακάτω, αφού οριστούν τα νέα κείμενα των ΤΠΕ επισημαίνονται τα χαρακτηριστικά τους, γίνονται προτάσεις για την ανάπτυξη της ικανότητας ανάγνωσης τους και ακολουθούν παραδείγματα δραστηριοτήτων ανάγνωσης.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: πολυτροπικά κείμενα, τεχνολογικός γραμματισμός, ανάγνωση πολυτροπικών / πολυμεσικών / διαδικτυακών κειμένων.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο κοινωνικό περιβάλλον, παρατηρείται σήμερα μια συσσώρευση μεγάλου όγκου πληροφοριών. Η πληροφορία αντλείται από κείμενα κάθε είδους που χρησιμοποιούν εκτός από τα γλωσσικά στοιχεία και άλλα σημειωτικά μέσα. Η γλώσσα ως γραπτός (και ως προφορικός) λόγος υπάρχει τώρα σε ένα πολυτροπικό τοπίο, δηλαδή σε ένα τοπίο όπου συνυπάρχουν διάφοροι τρόποι αναπαράστασης (Kress, 2000). Αυτοί οι τρόποι δεν είναι δευτερεύοντες ούτε παραπληρωματικοί. Συντελούν όλοι μαζί στην πολυτροπικότητα του κειμένου, η οποία, με τη σειρά της, οδηγεί στην πρόσληψη του κειμένου και στην απόλαυση του αναγνώστη (Χοντολίδου, 1999). Η εστίαση αποκλειστικά στη γλώσσα δεν μπορεί πλέον να μας αποκαλύψει τι είναι το κείμενο ή τι κάνει η γλώσσα σε σχέση με τα υπόλοιπα συντακτικά μέρη του κειμένου. Η κατανόηση του κειμένου συνεπάγεται κατανόηση της γλωσσικής και ταυτόχρονα οπτικής ή άλλης εκφοράς του λόγου (Kress, 2000).

Μια από τις κυρίαρχες μορφές κειμένου είναι και τα κείμενα που αναπτύσσονται στο περιβάλλον των ΤΠΕ, τα υπερκείμενα που αποτελούν μια ειδικά δομημένη μορφή

κειμένου σε ένα «δίκτυο» από κόμβους, οι οποίοι συνδέονται μεταξύ τους με συνδέσμους (Γεωργίου κ.α 1999).

Στην παρούσα ανακοίνωση θα προτιμήσουμε τον όρο πολυτροπικά κείμενα που είναι παρμένος από τις επιστήμες της γλώσσας, θεωρώντας ότι το νέο περιβάλλον σήμερα απαιτεί νέες δεξιότητες καταρχήν γλωσσικές που να εξασφαλίζουν τη δυνατότητα πρόσβασης στην πληροφορία (Τοκατλίδου, 2003). Και μια τέτοια δεξιότητα είναι η ικανότητα της ανάγνωσης χωρίς την οποία δε μπορεί να υπάρξει κατανόηση του κειμένου. Τα πολυτροπικά κείμενα στα οποία θα αναφερόμαστε θα είναι: τα πολυμεσικά κείμενα, δηλαδή τα κλειστά κείμενα που έχουν σχεδιαστεί για τη διδασκαλία συγκεκριμένου μαθήματος και δίνουν ένα συγκεκριμένο αριθμό δυνατοτήτων πλοήγησης του υλικού και τα πολυμεσικά κείμενα διαδικτύου, τα ανοικτά κείμενα που προσφέρουν περισσότερες δυνατότητες πλοήγησης υλικού.

Τα τελευταία χρόνια, παρά τις προσπάθειες για τη συστηματική είσοδο των ΤΠΕ στο σχολικό χώρο και την ευρύτερη χρήση τους από τους μαθητές, το σχολικό εγχειρίδιο παραμένει το κατεξοχήν μέσο παροχής της γνώσης και της πληροφορίας με την παραδοσιακή μορφή του και τη χρήση του γλωσσικού σημειωτικού συστήματος που αναπτύσσει μια συγκεκριμένη ανάγνωση μη εφαρμόσιμη στην ανάγνωση των πολυτροπικών κειμένων των ΤΠΕ.

Παρακάτω, θα προτείνουμε την εξοικείωση του μαθητή με τη διαφορετική άρθρωση των πολυτροπικών κειμένων των ΤΠΕ ως δομή και ως οπτική αναπαράσταση καθώς και με την ανάπτυξη της τεχνικής χρήσης αυτών των κειμένων.

1. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΤΠΕ

Πριν αναφερθούμε σε οποιαδήποτε χαρακτηριστικό πρέπει να επισημάνουμε την ανάγκη εξοικείωσης του μαθητή με νέες λέξεις όπως σύνδεσμος, υπερσύνδεσμος, γραμμή εργαλείων, υπερκείμενο, ιστοχώρος ή ιστότοπος, ηλεκτρονικό μήνυμα, ηλεκτρονική διεύθυνση, ηλεκτρονικό ταχυδρομείο.

Στη συνέχεια, όσον αφορά την οπτική του αναπαράσταση, το κείμενο των ΤΠΕ εμφανίζεται σε οθόνη και περιβάλλεται από εργαλεία. Τα εργαλεία αυτά βρίσκονται στο πάνω μέρος της οθόνης και ανάλογα με τη διάταξη του κάθε ιστοχώρου υπάρχουν εργαλεία και στο κάτω ή στα πλαϊνά μέρη της οθόνης.

Το κείμενο δεν παρουσιάζει τον τρόπο οργάνωσης της πληροφορίας και ανάγνωσης του κειμένου του σχολικού βιβλίου. Στο επίπεδο της συνολικής συνοχής η έλλειψη διάρθρωσης, αριθμησης, κατανομής σε ενότητες, υποενότητες ή κεφάλαια προσκρούει στην αναγνωστική νοοτροπία του αναγνώστη / μαθητή (Potolia, 2000). Στο επίπεδο της επιμέρους συνοχής η πρόσβαση στην πληροφορία υποχρεώνει τον αναγνώστη να καταβάλλει τη δική του προσπάθεια για να ανιχνεύσει τη λειτουργία ενός υπερσυνδέσμου.

Επίσης, ο μαθητής δε θα βρει τα περιεχόμενα με την αναφορά των σελίδων που αντιστοιχούν σε κάθε κεφάλαιο. Τώρα τα περιεχόμενα αντικαθιστούν λέξεις – κλειδιά και ο μαθητής καλείται ως ενεργητικός αναγνώστης να συνεχίσει την ανάγνωση ανακαλύπτοντας το κείμενο που τον ενδιαφέρει. Δε μπορεί να «γυρίσει» τη σελίδα για να συνεχίσει την ανάγνωση. Χρειάζεται να μάθει πώς να το κάνει (ικανότητα του *manthánein, savoir apprendre / Cadre Européen*, 2001). Το διδακτικό / μαθησιακό υλικό

δεν περιορίζεται μόνο σε κείμενο αλλά μπορεί να περιλαμβάνει γραφικά, κείμενο, εικόνα, κινούμενα σχέδια, βίντεο (Μακράκης & Κωστούλα - Μακράκη, 2002). Απαιτείται λοιπόν, ενίσχυση του ρόλου της οπτικής επικοινωνίας (Κουτσογιάννης, 1999) και εξοικείωση με έναν καινούργιο γραμματισμό που εκτός από την ποικιλία γραφικών μέσων, τύπων και διάταξης γραμμάτων και κειμένου που περιλαμβάνει, απαιτεί και εξοικείωση με μερικές τεχνικές δεξιότητες, άρα, εξοικείωση με έναν τεχνολογικό γραμματισμό. Το κείμενο στα πολυτροπικά κείμενα διαδικτύου δεν έχει συγκεκριμένο χρήστη όπως το σχολικό βιβλίο που έχει γραφτεί για ένα ορισμένο σχολικό κοινό ή τα κλειστά πολυμεσικά υλικά. Ο συγγραφέας του κειμένου δεν είναι πάντα γνωστός και ο παροχέας / πομπός του κειμένου μπορεί να είναι κάποιο εκπαιδευτικό ίδρυμα, ένας οργανισμός, ένας ιδιώτης, κλπ.

2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΟΙΚΕΙΩΣΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΠΕ.

Τα πολυτροπικά κείμενα των ΤΠΕ απαιτούν νέες προσεγγίσεις ανάγνωσης και επινόηση νέων τυπολογιών ασκήσεων (Παναγιωτίδης, 2001) και δραστηριοτήτων. Στη συνέχεια προτείνουμε:

- Εισαγωγή των πολυτροπικών πολυμεσικών και διαδικτυακών κειμένων στα σχολικά βιβλία ακριβώς όπως εμφανίζονται στο αυθεντικό τους περιβάλλον και όχι με απλή μεταφορά του σώματος κειμένου. Ο μαθητής χρειάζεται να συνηθίσει να βλέπει την εικόνα του κειμένου όπως εμφανίζεται μέσα από την οθόνη.
- Ακόμα, πρόσβαση της κάθε τάξης στα πολυτροπικά κείμενα των ΤΠΕ κάθε στιγμή και σε κάθε μάθημα. Ο τεχνολογικός εξοπλισμός οφείλει να συμπεριληφθεί στην τοπογραφία της κάθε σχολικής αίθουσας για να επιτρέπει πρόσβαση σε κείμενα με την ίδια ευκολία που μπορεί να βρεθεί ένα κείμενο σε έντυπη μορφή.
- Εξοικείωση με το ιδιόλεκτο των ΤΠΕ, όπως υπερκείμενο, σύνδεσμος, υπερσύνδεσμος, κλπ. και ανάπτυξη της ικανότητας αποκρυπτογράφησης της ταυτότητας του πομπού / παροχέα του κειμένου: ακαδημαϊκό ίδρυμα (edu), εμπορική εταιρία (com), κυβερνητικός φορέας (gov), ιδιωτικός οργανισμός (org), παροχέας δικτυακών υπηρεσιών (net), κλπ. Ανάπτυξη ικανότητας ανάγνωσης της ηλεκτρονικής διεύθυνσης του παροχέα του κειμένου στα ανοικτά πολυτροπικά κείμενα διαδικτύου και του αποστολέα κειμένου στην ηλεκτρονική αλληλογραφία.
- Χρήση των ίδιων εργαλείων και συμβόλων στα κλειστά πολυμεσικά υλικά με αυτά που εμφανίζονται στα πολυτροπικά διαδικτυακά κείμενα, για να μην αναγκάζεται ο μαθητής να εξοικειώνεται κάθε φορά με τη λειτουργία των τεχνολογικών δεικτών ανάγνωσης.
- Σύγκριση κειμένων γραμμικής ανάγνωσης από το γραπτό έντυπο του σχολικού βιβλίου με κείμενα πολυτροπικά των ΤΠΕ. Εντοπισμός και αναφορά των διαφορών τους, π.χ κείμενα με τίτλο, πρόλογο, κυρίως σώμα κειμένου, επίλογο με πιθανή εικόνα στο κέντρο της σελίδας ή πλάι σε κάτι που χρειάζεται συμπληρωματική οπτική αναπαράσταση και συγκεκριμένο λόγο, γλώσσα, για τα γραμμικά παραδοσιακά κείμενα.
- Ασκήσεις γρήγορης ανάγνωσης και ανεύρεσης του κειμένου ενδιαφέροντος από ποικίλα περιβάλλοντα και εντοπισμός των συνιστωσών του μηνύματος (δέκτης, πομπός, μήνυμα, σκοπός, κλπ.). Ανάγνωση πολυτροπικών κειμένων διαδικτύου,

πολυμεσικών υλικών, κειμένων με απουσία γραπτού λόγου και εικονικής διήγησης, κειμένων ηλεκτρονικής αλληλογραφίας.

- Δημιουργία εσχάρας ανάγνωσης για τα διάφορα είδη πολυτροπικών πολυμεσικών και διαδικτυακών κειμένων.

3. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ.

Τα παραδείγματα που ακολουθούν, σχετίζονται κυρίως, με την αναγνώριση δεικτών προσδιοριστικών της προέλευσης του κειμένου, της ταυτότητας του συντάκτη, αποδέκτη και της διάκρισης διαφορών μεταξύ δυο κειμένων αναφερόμενων στο ίδιο θέμα (ΚΠΓ, 2003).

3. 1. Ανάγνωση πολυτροπικού διαδικτυακού κειμένου

Στο μάθημα της Τοπικής Ιστορίας (Γ' Γυμνασίου) έχεις να διαβάσεις το κείμενο που εμφανίζεται στην οθόνη του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Παρατήρησε το κείμενο. Μπορείς να καταλάβεις ποιος είναι ο παροχέας / πομπός αυτού του κειμένου; Δεν καταλαβαίνεις τη λέξη «σοκάκι» ενώ διαβάζεις το κείμενο. Πώς μπορείς να βρεις τι σημαίνει αφού επεξεργάζεσαι μόνος το κείμενο και δε μπορείς να ρωτήσεις την καθηγήτρια σου; Θέλεις να μάθεις περισσότερα για την Πορφυριάδα Σχολή. Τι θα κάνεις; Το κείμενο αυτό περιλαμβάνει πρόσφατες ή παλιές πληροφορίες για το θέμα;

History of Karlovassi Karlobassi - Microsoft Internet Explorer

Αρχείο Επεξεργασία Προβολή Αγαπημένα Εργαλεία Βοήθεια

Αναζήτηση Αγαπημένα Μέσα

Διεύθυνση <http://www.samos.gr/karlovassi/sites/istoria.htm>

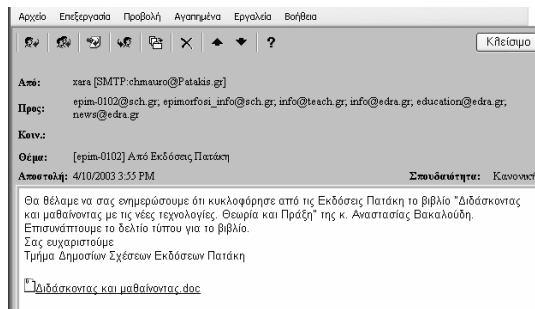
Η εμπορική φυσιογνωμία του Καρλοβάσου αποτυπώνεται, όπως είναι φυσικό, και στην ιδεολογία των κατοίκων της πόλης. Τα φιλελεύθερα ρεύματα εισχωρούν στα σοκάκια του Καρλοβάσου, ενώ τα εμπορικά πλοία εκτός από είδη πολυτελείας κουβαλούν και τις ιδέες του εκσυγχρονισμού και της προόδου με πρώτη εκείνη της παιδείας.

Στο φιλελεύθερο Καρλόβασι ιδρύεται, το 1784, η Σχολή Καρλοβάσου με χρήματα που άφησε για το σκοπό αυτό ο φαρισμάχος Καρλοβασίτης επίσκοπος Τυρολόης **Πορφύριος Ζαμπέτης**. Το πρωτοποριακό για την εποχή του σχολείο, που αργότερα μετονομάστηκε σε **Πορφυριάδα Σχολή** προς τιμήν του ιδρυτού της, υπηρέτησε τις ιδέες της επανάστασης και μόρφωσε τους ηγέτες της με αναμφισβήτητο πρώτο, τον Καρλοβασίτη **Λαγοθήτη Λυκαίτη**. Στο Καρλόβασι, ξεκινάει και βρίσκεται πρόσφορο έδαφος για να αναπτυχθεί το προοδευτικό κίνημα των Καρμανόλιων, το οποίο γεννάει μια επανάσταση πριν από την επανάσταση, φαινόμενο μοναδικό στα ελληνικά δεδομένα.

Από την ιστοσελίδα του Δήμου Καρλοβασίων <http://www.samos.gr/karlovassi>

3. 2. Ανάγνωση κειμένου ηλεκτρονικής αλληλογραφίας.

α) Η καθηγήτρια σου σε ενημερώνει ότι έχει έρθει στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο του σχολείου μήνυμα για τους μαθητές της τάξης σου. Ως εκπρόσωπος της μαθητικής κοινότητας αναλαμβάνεις να διαβάσεις αυτό το μήνυμα. Βρίσκεσαι μπροστά στον ανοιγμένο και συνδεδεμένο στο διαδίκτυο υπολογιστή.

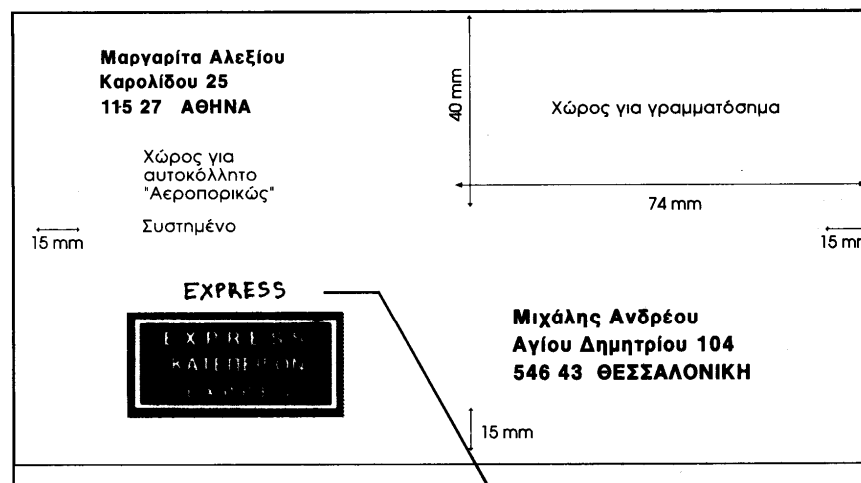

Τι κάνεις για να ανοίξεις το μήνυμα; Μπορείς να βρεις από ποιόν προέρχεται; Απευθύνεται μόνο στους μαθητές του σχολείου σου ή έχει σταλεί παρόμοιο μήνυμα και σε άλλες τάξεις και σχολεία της χώρας σου; Το μήνυμα είναι επείγον; Πότε στάλθηκε; Το μήνυμα αποτελείται μόνο από το κείμενο που βλέπεις στην οθόνη

σου;

β) Παρατήρησε πού εμφανίζεται ο αποστολέας, ο παραλήπτης, η διεύθυνση και ο τόπος προορισμού σε μια παραδοσιακή επιστολή. Μετά παρατήρησε πού εμφανίζονται τα ίδια στοιχεία σε ένα ηλεκτρονικό μήνυμα.

Διεύθυνση αποστολέα : Αν το γράμμα σας πηγαίνει στο εξωτερικό μην ξεχάσετε να βάλετε ένα GR, πριν απο τον Κωδικό αριθμό, που για το παρακάτω παράδειγμα είναι :
GR - 115 25 ΑΘΗΝΑ

Γράψτε το με κόκκινο μελάνι ή μολύβι διαρκείας, για το ενδεχόμενο αποκόλλησης της επικέτας.

Από το βιβλίο Νεοελληνική Γλώσσα Γυμνασίου Τεύχος Γ'

Το παράδειγμα επιλέχτηκε γιατί θεωρείται ότι τα κείμενα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου αποτελούν συχνά κείμενα ανάγνωσης από το μαθητικό κοινό. Επίσης, η χρήση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σε καθημερινό επίπεδο συχνά τροποποιεί τη μορφή των κλασικών επιστολών που αποστέλλονταν μέσω ταχυδρομείου. Οι εκφράσεις ευγένειας περιορίζονται στο ελάχιστο, ο τρόπος έκφρασης γίνεται άμεσος

και συχνά οικείος. Η ταχύτητα της μετάδοσης παρακινεί τους αλληλογραφούντες να ανταλλάσσουν ερωτήσεις και απαντήσεις σε ένα στυλ τηλεγραφικό, που συχνά πλησιάζει τον προφορικό λόγο. Όμως η κατάσταση αυτή δεν αποτελεί γενικό κανόνα και συχνά τα κείμενα εξακολουθούν να παραμένουν επεξεργασμένα στις περιστάσεις που απαιτείται (Δημητρακοπούλου, 1999).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι παραπάνω προτάσεις δεν αποτελούν μοντέλο ανάγνωσης πολυτροπικών κειμένων ΤΠΕ. Στόχο είχαν την επισήμανση ορισμένων τεχνικών για την καλύτερη ανάγνωση των νέων κειμένων που ούτως ή άλλως έχουν κάνει την εμφάνισή τους και στο σχολικό χώρο. Επίσης, στόχευαν στην ευαισθητοποίηση απέναντι σ' αυτήν τη γλωσσική / επικοινωνιακή ικανότητα της ανάγνωσης χωρίς την ανάπτυξη της οποίας η πληθώρα της πληροφορίας που εισρέει με τα νέα πολυτροπικά κείμενα, δε μπορεί να γίνει αναγνώσιμη από το μαθητή δέκτη / χρήστη.

Η ικανότητα ανάγνωσης έχει ως αποτέλεσμα την κατανόηση του κειμένου και άρα της πληροφορίας που περικλείει. Η ανάπτυξη της μπορεί να επιτευχθεί με την ενσωμάτωση των νέων μορφών γραμματισμού στα σχολικά προγράμματα και την ανάλυση του λόγου των πολυτροπικών κειμένων των ΤΠΕ. Έτσι, θα μπορέσει ο μαθητής να διαχειριστεί τις πληροφορίες του κάθε κειμένου με τον οικονομικότερο και αποτελεσματικότερο τρόπο, να τις επιλέξει, να τις αναλύσει, να μην τις αποδεχτεί άκριτα, να γίνει ενεργός αναγνώστης με αυτονομία στη μάθηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Kress, G. (2000), Σχεδιασμός του Γλωσσικού Προγράμματος Σπουδών με βάση το Μέλλον, *Γλωσσικός Υπολογιστής, Περιοδική Έκδοση του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας για τη Γλώσσα και τη Γλωσσική Αγωγή*, Θεσσαλονίκη, τόμος 2, τεύχος 1-2, 111- 124
2. Potolia, A. (2000), Les supports multimédias hors ligne au service de l'apprentissage du français : quelles caractéristiques pour quels usages pédagogiques?, στο *Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία*, τεύχος 16, Ελληνική Εταιρία Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας, Θεσσαλονίκη, 41-56
3. Un cadre européen commun de référence pour les langues: Apprendre, enseigner, évaluer, (2001) Paris, Didier
4. Γεωργίου, Θ & Κάππος, Α & Λαδιάς, Α & Μικρόπουλος, Α & Τζιμογιάννης, Α & Χαλκιά, Κ (1999) Πολυμέσα – Δίκτυα, Βιβλίο Μαθητή Γ' Ενιαίου Λυκείου Τεχνολογικής Κατεύθυνσης, κεφάλαιο 1, 10, Αθήνα: ΟΕΔΒ
5. Δημητρακοπούλου, Α. (1999), Η εκπαιδευτική αξιοποίηση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου: πώς, πότε και γιατί; *Γλωσσικός Υπολογιστής, Περιοδική Έκδοση του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας για τη Γλώσσα και τη Γλωσσική Αγωγή*, Θεσσαλονίκη, τόμος 1, τεύχος 1, 131-145
6. Κουτσογιάννης, Δ. (1999), Πληροφοριακή – επικοινωνιακή τεχνολογία και γλωσσική αγωγή, *Γλωσσικός Υπολογιστής, Περιοδική Έκδοση του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας για τη Γλώσσα και τη Γλωσσική Αγωγή*, Θεσσαλονίκη, τόμος 1, τεύχος 1, 125-127
7. ΚΠΓ, Κρατικό Πιστοποιητικό Γλωσσομάθειας, (2003), Αθήνα, ΥΠΕΠΘ, 7

8. Μακράκης, Β. & Κωστούλα – Μακράκη, Ν. (2002), Ένα τηλεεκπαιδευτικό περιβάλλον κατάρτισης εκπαιδευτικών της ελληνικής ως δεύτερης και ξένης γλώσσας, στο Τρέσσου, Ε. & Μητακίδου, Σ.. *Η διδασκαλία της γλώσσας και των μαθηματικών, Πρακτικά συνεδρίου Εκπαίδευση Γλωσσικών Μειονοτήτων*, 172-180, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Παρατηρητής
9. Παναγιωτίδης, Π. (2001), Εξ αποστάσεως γλωσσική κατάρτιση. Η προσέγγιση του φυσικού περιβάλλοντος της γλώσσας στόχου, στο Ψάλτου – Joyce, Α. & Βαλιούλη, Μ., *Η Συμβολή της Διδασκαλίας και Εκμάθησης Γλωσσών στην Προώθηση ενός Πολιτισμού Ειρήνης, Πρακτικά 12^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρίας Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας*, Θεσσαλονίκη, 381-393
10. Τοκαλίδου, Β. (2003), Γλώσσα, Επικοινωνία και Γλωσσική Αγωγή, Αθήνα, Πατάκης, 137
11. Χοντολίδου, Ε. (1999), Εισαγωγή στην έννοια της πολυτροπικότητας, *Γλωσσικός Υπολογιστής, Περιοδική Έκδοση του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας για τη Γλώσσα και τη Γλωσσική Αγωγή*, Θεσσαλονίκη, τόμος 1, τεύχος 1, 115-117